

JONATHAN SACKS

DŮSTOJNOST V ROZDÍLNOSTI

JAK SE VYHNOUT STŘETU CIVILIZACÍ

TRITON

TRITON
Praha / Kroměříž

DŮSTOJNOST
V ROZDÍLNOSTI

JAK SE VYHNOUT STŘETU CIVILIZACÍ

JONATHAN SACKS

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Sacks, Jonathan

[Dignity of difference. Česky]

Důstojnost v rozdílnosti : jak se vyhnout střetu civilizací / Jonathan Sacks ; z anglického originálu The dignity of difference ... přeložila Markéta Crowe-Atanasová. -- Vydání první. -- Praha : Stanislav Juhaňák - Triton, 2017

ISBN 978-80-7553-107-0

111.82 * 2-12 * 27-242 * 26-254.2 * 141.113 * 316.48 * 172 * 172.4 * 327.57 * 316.32 * 13 * 17 * 2-67

- Bible. Starý zákon
- rozdílnost (filozofie) -- náboženské pojetí
- biblická interpretace -- judaistické pojetí
- pluralismus
- konflikty
- tolerance (postoj)
- mír
- globální společnost -- duchovní aspekty
- globální společnost -- etické a morální aspekty
- náboženství a společnost -- 21. století
- monografie

316.4/.7 - Sociální interakce. Sociální komunikace [18]

DŮSTOJNOST V ROZDÍLNOSTI

JAK SE VYHNOUT STŘETU CIVILIZACÍ

J O N A T H A N S A C K S

Jonathan Sacks

Důstojnost v rozdílnosti

Jak se vyhnout střetu civilizací

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © Jonathan Sacks, 2002, 2003

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2017

Translation © Markéta Crowe-Atanasová, 2017

Translation by arrangement with Louise Greenberg Books ltd.

Cover © Bram Leegwater, 2017

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz.

ISBN 978-80-7553-107-0

OBSAH

Předmluva k druhému anglickému vydání	9
1 Úvod	11
2 Globalizační neklid	32
3 Důstojnost v rozdílnosti: Vymítání Platonova přízraku	51
4 Správa: Princip odpovědnosti	71
5 Spoluúčast: Mravní dimenze tržní ekonomiky	90
6 Soucit: Princip <i>cedaka</i>	107
7 Tvořivost: Imperativ vzdělání	125
8 Spolupráce: Občanská společnost a její instituce	141
9 Ochrana přírody: Udržitelnost životního prostředí	159
10 Smíření: Schopnost slova změnit svět	174
11 Smlouva naděje	188
Bibliografie	206
O autorovi	217

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU ANGLICKÉMU VYDÁNÍ

Důstojnost v rozdílnosti je výzva, o jejíž naléhavosti jsem hluboce přesvědčen – výzva k toleranci ve věku extremismu. V současných projevech sílícího etnického napětí, civilizačních sporů a náboženského ospravedlňování teroristických činů spatřuji jasné nebezpečí, hrozící lidstvu. Naše dějiny jsou již příliš dlouho potřísněny krví prolitou ve jménu Boha. Extremistické náboženské postoje ve spojení se zbraněmi hromadného ničení dnes představují hrozbu pro samotnou existenci života na zemi. V dnešním propojeném světě je nutné, aby nás naše vzájemná rozdílnost obohacovala, nikoli abychom se jí cítili být ohroženi. O tom se zde snažím čtenáře přesvědčit.

První vydání knihy vzbudilo nejen velký ohlas, ale vyvolalo i kontroverzní reakci uvnitř židovské komunity. Někteří kritici tvrdili, že jisté pasáže jsou při určitém výkladu neslučitelné s židovskou vírou. Domníval jsem se, že v úvodu knihy jsem dostatečně jasně vysvětlil, že píši z pozice ortodoxního žida, a tudíž jakákoli interpretace, která by odporovala klasickým dogmatům židovské víry, je chybná.

Toto vysvětlení se ovšem ukázalo jako nedostačující. Některé pasáže, především v kapitole 3, skutečně *byly* pochopeny nesprávně. Proto jsem se rozhodl přeformulovat je tak, aby jejich vyznění bylo méně problematické. Jelikož stěžejní téma této knihy je prosté a v rámci židovské víry nekontroverzní, přepracoval jsem ji tak, abych se vyhnul veškerým sporným otázkám, nespojitostem s hlavní tezí knihy. Pro ty, kteří by chtěli hlouběji studovat teologické pozadí kapitoly 3, jsem připravil výtah z biblických a rabínských pramenů, který je dostupný na stránkách našeho úřadu (www.chief Rabbi.org).

Otázka, jíž se v této kapitole zabývám – v době hrozícího střetu civilizací zcela zásadní –, zní, zda náboženství mohou být silou podporující mír, a nikoli zdrojem konfliktu. To pro změnu závisí na tom, jak jsou různá náboženství a kultury schopny vytvářet prostor pro „toho druhého“, jehož rasa,

barva pleti či vyznání se liší od naší. Vnímáme druhého člověka jako ohrožení své víry, svého přesvědčení a způsobu života, nebo jako obohacení společného dědictví lidstva? Pokusil jsem se ukázat, jak na tuto otázku odpovídá jedno náboženství – judaismus: jak se prostřednictvím konceptu dvojí smlouvy (s celým lidstvem po potopě a s jedním konkrétním národem na hoře Sinaj) pokouší o vyváženost mezi univerzálními skutečnostmi (práva a povinnosti, které sdílíme jakožto lidské bytosti) a úctou k jednotlivostem (pravidla, zvyklosti, příběhy a tradice, které z nás dělají *právě toto*, spíše než-li *tamto*, a tím nám propůjčují naši jedinečnou, neuniverzální identitu).

Judaismus je v globálním kontextu významný tím, že šlo o vůbec první monoteismus na světě, který dal posléze vzniknout nejen vlastnímu náboženství, ale vytvořil navíc prostředí, z něhož se zrodilo křesťanství i islám. Židé, křesťané a muslimové se v mnoha věcech rozcházejí, avšak v některých jsou i zajedno, v neposlední řadě v odvozování svého původu, ať duchovního či biologického, od Abrahama. Domnívám se proto, že pokud bychom se vrátili zpět ke kořenům biblického monoteismu, možná bychom, ke svému údivu, našli teologický základ úcty k odlišnosti, vycházející nikoli z relativismu, ale z principu smlouvy (*covenant*).*

Poté, co Mojžíš vyvedl svůj lid z otroctví a dovedl ho až na práh zaslíbené země, shromáždil jej na konci svého života a položil před něj osudnou volbu: „Předkládám ti život, nebo smrt, požehnání, nebo prokletí. Vyvol tedy život, abyste ty i tvé potomstvo žili.“ Před touto volbou lidstvo stále stojí. Budeme donekonečna opakovat nenávisti minulých dob? Nebo pro jednou zvolíme jinak, kvůli dětem tohoto světa a pro jejich budoucnost? S rostoucí schopností destrukce musí růst i naše mravní a duchovní představitost. Modlím se, aby toto přesvědčení našlo vícehlasou odezvu u mnoha náboženských vyznání.

* Angličtina užívá v biblickém kontextu termín *covenant* (smlouva, úmluva, slavnostně převzatý závazek) a v obchodním či společenském kontextu termín *contract* (smlouva, jakožto právně vymahatelný závazek, např. obchodní, nájemní, společenská apod.; též kontrakt), zatímco čeština užívá v obou kontextech slovo *smlouva*. Zásadní rozdíl mezi smlouvou (*covenant*) v biblickém, resp. židovském pojetí, a smlouvou jakožto kontraktem (*contract*) je v tom, že v prvním případě se jedná o smlouvu Izraelitů (Abrahama atd.) s Bohem, zatímco v případě druhém jde o směnu mezi lidmi. Pro významovou jednoznačnost je tedy ve většině případů uveden v závorce i anglický termín, pozn. překl.

KAPITOLA 1

Úvod

Když Hospodin Bůh stvořil prvního člověka, provedl jej rajskou zahradou, ukázal mu veškeré stromové a pravil: „Pohleď na mé dílo, na jeho nádheru a velkolepost. Vše, co jsem stvořil, stvořil jsem pro tebe. Proto se střež, abys nezničil tento můj svět, neboť zničíš-li jej, nebude nikoho, kdo by napravit, co jsi zničil.“

(MIDRAŠ, KOHELET RABA)

V lednu 2002 jsem stál na tzv. Ground Zero, místě, kde se 11. září 2001 zřítilo Světové obchodní centrum. Vedle mě stáli představitelé světových náboženských vyznání, které sem přivedla účast na Světovém ekonomickém fóru, přesunutém ze švýcarského Davosu do New Yorku na znamení solidarity s městem, jež utrpělo tak nesmírný šok a ztrátu. Arcibiskup z Canterbury se pomodlil. Stejně tak učinil i muslimský imám. Hinduistický guru z Indie přednesl meditaci, posypal místo okvětními lístky růží a pokropil jej posvátnou vodou z řeky Gangy. Vrchní rabín Izraele přečetl úvahu, kterou si pro tuto chvíli připravil. Jiný rabín odříkal kadiš, tradiční židovskou modlitbu za zemřelé. Jednalo se o vzácný okamžik soudržnosti tváří v tvář děsivé ničivé síle lidstva. Musel jsem se pozastavit nad tím, v jakém kontrastu zde proti sobě stály náboženská horlivost únosců letadel a neméně intenzivní touha přítomných náboženských vůdců po míru. Dobro a zlo, harmonie a konflikt, světový mír a svatá válka, stojící zde vedle sebe, se mi zdály být příhodnou metaforou pro právě započaté století. Lidstvo dosáhlo kritických schopností. Umíme vyléčit či uškodit, obnovit či zničit v rozsahu, jaký je pro předchozí generace nepředstavitelný. Ještě nikdy nebylo v sázce tolik, a volba je jen na nás.

Tato kniha pojednává o globalizaci a jejích výzvách, o dobru, které přináší, utrpení, jež způsobuje, odporu a nelibosti, které vyvolává. O nastupujícím globálním prostředí bylo napsáno mnoho knih, avšak jen velmi málo z nich pojednává o souvisejících mravních a duchovních otázkách.¹ Přitom právě tyto otázky patří k těm nejzávažnějším, na něž si musíme odpovědět, máme-li povznést lidskou důstojnost, zvýšit šance na zachování míru a vyhnout se tzv. střetu civilizací, jak jej předpovídá Samuel Huntington.

Špatné věci se začnou dít v okamžiku, kdy tempo okolních změn předstihne naši schopnost se přizpůsobit a události kolem se začnou valit rychleji, než je dokážeme pochopit. V té chvíli pocítujeme ztrátu kontroly nad vlastním životem. Úzkost vzbuzuje strach, strach vyvolává hněv, hněv plodí násilí, a násilí – je-li spojeno se zbraněmi hromadného ničení – se stává vražednou realitou. Nejúčinnějším lékem proti násilí je *rozhovor*, v němž vyslovíme své obavy, vyslechneme obavy druhých a v tomto vzájemném sdílení zranitelnosti nacházíme zdroj naděje. Do této debaty, která se nutně musí stát debatou globální, jsem se pokusil vnést židovský hlas, neboť všichni máme podíl na budoucnosti, a budoucnost nás všech je neúprosně provázána.

Tato kniha však není určena výhradně židovským čtenářům ani se neomezuje na náboženská témata v jejich konvenčním pojetí. V dnešním světě až příliš často dochází k tomu, že nejrozumnější skupiny obyvatel nekomunikují s ostatními, ale hovoří pouze samy k sobě: Židé k Židům,* křesťané k dalším křesťanům, muslimové k muslimům, obchodní lídři, ekonomové a odpůrci globalizace k svému vlastnímu okruhu stoupenců. Stále se rozšiřující nabídka prostředků komunikace – e-mail, skupinový chat, internet, on-line periodika a tisíce kabelových a satelitních televizních kanálů – způsobuje, že již *nevysíláme*, ale *zasíláme*. Pryč jsou doby, kdy lidé různých názorů byli nuceni sdílet jedno kolbiště, a tudíž potkávat své oponenty tvář v tvář a diskutovat s nimi. Dnes můžeme svá sdělení zacílit na ty, kdo s námi souhlasí, a vyloučit hlasy opozice. Ti, kdo si přejí, aby se o jejich názorech vědělo, na

* Slovo *Žid/žid* užíváme v duchu dnešní praxe: pokud slovo označuje příslušníka národa, píšeme s velkým Ž. Podobu žid užíváme vyloženě jen v náboženském smyslu, ve formulacích týkajících se výslovně náboženského přesvědčení – např. ortodoxní žid, pozn. red.

sebe upozorňují způsoby, upoutávajícími pozornost zpravodajství – obvykle nějakou formou násilí či protestu, událostí, již lze zachytit dramatickým obrazem, silným výrokem a záběry konfrontace. Především televizní zprávy se svým krátkodobým zaměřením pozornosti nejsou náhradou racionální diskuse a skutečně pozorného naslouchání opačným názorům. Rozhovor, onen srdeční tep demokratické politiky, zvolna umírá a s ním i naše šance na občanský, natož pak světový mír.

Pokud by se kupříkladu naše skupinka náboženských představitelů bývala rozhádala a rozešla v hněvu, možná by se to dostalo do zpráv. Avšak setkání, odehrávající se v důstojné harmonii zamyšlení a tíživého rozjímání, bylo jen stěží hodno pozornosti médií. Jednou z nejdůležitějších myšlenek harvardského politického filozofa Johna Rawlse je teze „veřejného rozumu“², procesu, při němž účastníci politické debaty používají jazyk a způsob uvažování, které jsou srozumitelné všem, abychom si mohli – řečeno slovy proroka Izajáše – „spolu promluvit“. Myšlenka společného promlouvání dostala osudovou ránu ve 20. století v podobě zhroucení mravního jazyka, z něhož vymizel výraz „měl bych“, a byl nahrazen pojmy „chci“, „vyberu si“ a „cítím“. O povinnostech se dá diskutovat. Požadavky, osobní výběr a pocity mohou být pouze uspokojeny, či nenaplněny. Televize, kladoucí důraz na vizuální stránku, vytváří kulturu podívané spíše nežli naslouchání – obraz hovoří hlasitěji než slovo. Obrazy budí emoce. Samy o sobě však nevedou k porozumění. Výsledkem je, že vítězí ten nejviditelnější protest, nejrozhněvanější hlas a nejextrémnější slogan. Jestliže pro zpravodajství je zajímavější konflikt než smíření, pak budeme mít kulturu střetu. To má ovšem ničivý dopad právě na ty věci, na nichž bude záviset naše budoucnost – na naši schopnost chápat a být chápáni lidmi, jejichž kultura, náboženské přesvědčení, hodnoty a zájmy jsou v rozporu s našimi, a s nimiž proto musíme hovořit a naslouchat jim. Nastíněním židovského pohledu na záležitosti, týkající se nás všech, se hlásím k principu veřejného rozumu. Jestliže vizuální obraz přehluší šum jemného vánku porozumění a umírněnosti, dochází k událostem, jako bylo 11. září, a bude jich přibývat.

* * *

Má teze bude mít dvě roviny. Zaprvé, ekonomická a politická globalizace mají nevyhnutelný mravní rozměr. Jejich cílem musí být pozvednout, nikoli

ohrozit lidskou důstojnost. Trhy slouží těm, kdo platí, co ale s těmi, kdo platit nemohou? Politika je o rovnováze moci, ale co s těmi, kteří žádnou moc nemají? Ekonomické systémy vytvářejí problémy, které nelze vyřešit pouze ekonomickou cestou. Politika vyvolává otázky, na něž nelze odpovědět pouze politickým kalkulem. Širším mravním souvislostem zkrátka není možné uniknout a z historie dobře víme, že budeme-li je ignorovat, vrátí se nám v podobě hněvu, odporu a palčivého pocitu nespravedlnosti, které učí nás již beztak křehký řád ještě nejistějším.

Zadruhé, na světových náboženských společenstvích nyní leží nesmírná odpovědnost. Navzdory všemu očekávání se z nich ve 21. století stávají klíčové síly globálního věku. V celé Latinské Americe, subsaharské Africe, na Filipínách, v Koreji a Číně probíhá mohutné oživení evangelického protestantismu. Vzestup islámu zasáhl prakticky každou muslimskou zemi od severní Afriky až po jihovýchodní Asii a muslimská společenství na dalších místech. Katolická církev, čítající kolem 800 milionů lidí, se aktivně podílela na pádu komunismu ve východní a střední Evropě v roce 1989. (Číňané tím byli natolik znepokojeni, že oficiální zpráva z roku 1992 varovala: „Nechce-li Čína, aby k podobnému vývoji došlo na jejím území, musí dítě zardousit, dokud je ještě v jeslích.“)³ V oblastech konfliktu po celém světě – v Severním Irsku, na Balkáně, v Čečensku, Tádžikistánu, na Blízkém východě, v Súdánu, na Srí Lance, v Indii, Kašmíru, Východním Timoru – se náboženská společenství nacházejí na pomezí střetu a připomínají nám tak sžíravý postřeh Jonathana Swifta, že máme „právě tolik náboženského přesvědčení, abychom se dokázali vzájemně nenávidět, ale ne dost na to, abychom se dokázali milovat“.

Náboženství může být zdrojem sváru. Může však být také formou řešení konfliktu. To první dobře známe; o to druhé se příliš nepokoušíme. Přitom právě zde, pokud vůbec někde, musí spočívat naše naděje, máme-li vytvořit lidskou solidaritu dostatečně silnou na to, aby odolala napětí a tlakům, které jsou před námi. Velká náboženství se nyní musí stát aktivní silou směřující k míru a usilující o spravedlnost a soucit, na nichž mír ve své konečné podstatě závisí. To bude vyžadovat nesmírnou odvahu, a nejspíš i cosi víc než odvahu: upřímné přijetí skutečnosti, že více než kdykoli předtím musíme hledat – každé náboženství svým vlastním způsobem – cestu k soužití s těmi, kdo nesdílejí naše náboženské vyznání, a k respektování jejich integrity. Dokážeme vytvořit prostor pro rozdílnost? Dokážeme zaslechnout

Boží hlas v jiném jazyce, jiném způsobu vnímání a v jiné kultuře, než je naše vlastní? Dokážeme spatřit Boží přítomnost v tváři cizince? Náboženství již dávno přestalo být okrajovou záležitostí mezinárodní politiky. Po dlouhém období útlumu se opět vynořilo s nesmírnou a leckdy ničivou silou. Všechny tyto skutečnosti vedly ke svolání nezvyklého shromáždění, které proběhlo na samém počátku nového tisíciletí – a které bylo zároveň i mým prvním setkáním s globalizací.

Dne 28. srpna 2000 se v budově OSN v New Yorku shromáždily více než dva tisíce vrcholných představitelů náboženství. Šlo o velkolepou podívanou. Byla zde k vidění šafránově žlutá roucha tibetských mnichů, šedé ornáty japonských kněží šintó, súfijové v typických čapkách, sikhové v turbanech, černá roucha imámů, modro-bílé posvátné kroje Sámů ze severu Švédska, původní obyvatelé Ameriky v čelenkách z orlích per, afričtí kněží v nachově rudé barvě, anglikánští duchovní s kněžskými kolárky a bezpočet dalších oděvů snad všech myslitelných barev a tvarů. Jako by se člověk náhle ocitl uprostřed živoucího lexikonu náboženského dědictví lidstva. Nikdy předtím se na půdě OSN podobné setkání neuskutečnilo. Velký konferenční sál, obvykle vyhrazený politikům diskutujícím o aktuálních otázkách, zaplnili lidé, kteří svůj život zasvětili nikoli hluku přítomnosti, ale hudbě věčnosti, nikoli pohyblivým pískům mezinárodní arény, ale vnitřní krajině lidské duše.

I přes klidné a vyrovnané tváře účastníků však byl pocit naléhavosti zřejmý. Sama OSN vyhlásila rok 2001 Mezinárodním rokem dialogu mezi civilizacemi. Nový světový řád, nastolený po ukončení studené války, začal rychle přecházet v nový světový chaos. Ukončení jediné, vše prostupující konfrontace mezi sovětským komunismem a Západem nevedlo k míru, nýbrž k rostoucímu počtu lokálních konfliktů mezi národy, které spolu až dosud žily, pokud ne vyložené v míru, pak alespoň bez prolévání krve. Náboženství bylo častým faktorem těchto střetů – zřídka jako jejich příčina, ta byla obvykle politická nebo ekonomická, nicméně jako linie zlomu mezi stranami konfliktu. Tyto skutečnosti byly hlavním důvodem setkání předních představitelů náboženství, které bylo jakousi předeherou ke shromáždění 150 hlav států o týden později. Setkání neslo název Světový mírový summit tisíciletí – ambiciózní titul pro ambiciózní počín.

Cílem summitu bylo získat čelní představitele všech významných náboženských uskupení pro myšlenku světového míru. Mnozí z nich nikdy

předtím na podobném setkání nebyli. Až doposud byli uvyklí kázat a učit pouze uvnitř svých vlastních společenství, a náhle byli vrženi do širšího vesmíru dalších náboženství a rozmanitých jazyků. Uvědomíme-li si jejich hluboké vzájemné odlišnosti, byla míra shody překvapující. Jistěže nastaly i nepříjemné okamžiky, v neposlední řadě proto, kolik různých hlasů bylo třeba vyslechnout. Přesto však mezi účastníky panovala významná shoda, co se týče potřeby vzájemné úcty a nenásilného řešení konfliktů, společné odpovědnosti za budoucnost planety, závazků vůči chudým a povinnosti chránit životní prostředí. Po čtyřdenním rokování, probíhajícím většinou v přátelském a velkorysém duchu, podepsali účastníci společné prohlášení, zavazující k míru v jeho mnoha dimenzích.

Jedním z nejsilnějších momentů setkání byla chvíle, kdy grónský zástupce Eskymáků Angaangaq Lyberth tiše oslovil publikum, které se tak lišilo od jeho všední reality:

Asi před deseti lety se jeden z mých lidí vrátil do vesnice a ohlásil podivný jev. „Z ledovce stéká pramínek vody. Myslím, že led taje.“ Dnes je z onoho pramínku proud. A proto vám chci říci, jak tu teď sedíme a sdílíme slova míru: „Ledy tají... Ledy tají.“

Tento moment jako by vyjadřoval všeobecný pocit naděje.

Sotva o rok později, 11. září 2001, nedaleko budovy OSN, kde tato slova zazněla, narazila dva plně obsazená proudová letadla do Světového obchodního centra a rázem změnila náš svět. Celá tragédie byla naplněna symbolismem. Dvě ikony světového kapitalismu, proudový letoun a mrakodrap, se proměnily v nástroje destrukce. Zaměstnanci kanceláří, věnující se svým každodenním činnostem, byli náhle vtaženi do konfliktu, jehož epicentrum se nacházelo tisíce kilometrů daleko a o jehož existenci možná ani netušili. Vlastní teroristický útok byl zosnován pomocí internetu, šifrovaných e-mailových zpráv a satelitních telefonů. Téměř jistě počítal s globálním televizním zpravodajstvím. Metody teroristů byly ryze moderní, zatímco jejich náboženské ideje byly staletí staré. Nic nemohlo lépe demonstrovat zranitelnost našeho nebyvale propojeného světa s jeho nevyřešenými problémy a napětím. Náboženství náhle přestalo být tajícím ledovcem, ale začalo připomínat požár, který se vymkl kontrole. Naše jednání z předchozího roku se

v tu chvíli přestala jevit jako odvážná a včasná, ale již jen jako nedostatečná a opožděná.

* * *

Během následujících týdnů a měsíců začalo být zřejmé, že nastupující století představuje vážné hrozby a že na ně nejsme náležitě připraveni. Na jednu stranu nás globalizace stále více sbližuje a naše životy jsou vzájemně čím dál složitěji provázány, na národní i mezinárodní úrovni. Na druhou stranu nás nový tribalismus – regrese ke staršímu a svárlivějšímu kmenovému přívrženectví – od sebe vzdaluje a přináší konflikty. Tak či onak, náboženství je, a nadále i zůstane, součástí těchto procesů. Může nás vést mírovým směrem. Stejně tak nás však s obrovskou výbušností může vtáhnout do války. Politici mají v rukou moc, náboženství však disponují něčím silnějším: mají vliv. Politici posouvají figurkami na šachovnici. Náboženství proměňuje životy. Mír může být uzavřen u jednacího stolu, ale pokud nevyrůstá ze srdcí a myslí obyčejných lidí, nebude mít dlouhého trvání. A třeba ani nezačne.

Mír je svým způsobem paradox. Mnoha tradicemi je veleben, zatímco konflikt a válka jsou ostře odsuzovány. Přesto se ve válce i z obyčejných lidí stávají hrdinové. A v úsilí o dosažení míru se i hrdinové často bojí riskovat. Ti, kdo prokážou odvahu v bitevní vřavě, jsou oslavováni. Ti, kdo riskují pro věc míru, bývají velmi často zavražděni – mezi nimi Abraham Lincoln, Mahátma Gándhí, Martin Luther King, Anwar Sadat a Jicchak Rabin. Snaha o mír může být vnímána jako určitá zrada. Mír totiž vyžaduje kompromis. Člověk se v něm musí spokojit s méně, než by si přál. Mír postrádá onu průzračnou přímočarost války, kde jsou věci – sebeobrana, národní čest, vlastenectví, hrdost – jednoznačně dány. Válka je vyjádřením našeho nejzákladnějšího vědomí identity: jsme „my“ a „oni“, bez nejmenší možnosti záměny. Jestliže si však nepřátelé podají ruce, kdo je nyní „my“ a kdo jsou „oni“? Mír v sobě nese hlubokou krizi identity. V jeho důsledku je třeba překreslit hranice mezi sebou a druhými, přítelem a nepřítelem. Není proto divu, jak poznamenal sir Henry Maine, že „válka je nejspíš tak stará, jako lidstvo samo, zato mír je moderní vynález“.⁴

Do světa po studené válce nicméně vstoupilo cosi nového. Bývaly doby, kdy mír nastolovala impéria. Od poloviny 17. do poloviny 18. století spadl mír do působnosti národních států v rámci doktríny o rovnováze sil. Po

druhé světové válce jej zastřešovala hrozba konfrontace mezi dvěma supervelmocemi a Damoklův meč nukleární zkázy. Mír nebyl nikdy úplný a jen v samotném 20. století přišlo ve válce o život přes 100 milionů lidí. Přesto i tehdy existovala základní pravidla, konvence, diplomatická aréna a kalkulace rizik, ztrát a nákladů. Válka byla jistě tragická, katastrofální a zničující, ale nebyla zcela iracionální.

Září 2001 se však stalo předzvěstí nové a děsivé možnosti, a to nestátních aktérů – jednotlivců a menších skupin, jež je obtížné identifikovat a ještě obtížnější lokalizovat, vypátrat a postavit před soud – schopných organizovat se globálně a způsobit dalekosáhlé škody zcela nepředvídatelnými způsoby. Nejedná se o skupiny, zastupující konkrétní zájmy či *raison d'état*. Spolu se svými přívrženci nejsou vázáni racionálními ohledy. Často jsou poháněni zuřivou náboženskou nenávistí. Jsou ochotni spáchat sebevraždu, dokonce z ní činit oprávněný prostředek ke vstupu do ráje. Nerozlišují mezi bojovníkem a civilistou, vinným či nevinným, starým či mladým, aktivním nebo nezúčastněným. V blízké době mohou získat přístup ke zbraním hromadného ničení. Pochopili, že právě v propojenosti globálních společenství – v jejich otevřenosti a anonymitě – spočívá také jejich zranitelnost. Nejedná se o válku v konvenčním slova smyslu. Použitím metod jde o cosi nového. Motivací se však jedná o cosi skutečně velmi starého. Jedná se o konflikt religionizovaný a absolutizovaný, a tudíž imunní vůči vstřícnosti a kompromisům míru.

V takových dobách musí vůdčí náboženské osobnosti zaujmout jasné stanovisko. Neznamená to, že je v naší moci extremismu zabránit. Tak tomu zjevně není. Tažení proti teroru nebude v první fázi náboženské. Půjde o složitou operaci, zahrnující shromažďování zpravodajských informací, selektivní vojenské akce, vypátrání finančních zdrojů, zbraní a komunikačních cest a sofistikované metody monitorování a zajištění bezpečnosti. Věřící lidé však nemohou stát stranou, jsou-li druzí vražděni ve jménu Boha nebo svaté věci. Je-li náboženství vyzýváno k ospravedlnění konfliktu, náboženské hlasy se proti tomu musí ozvat. Musíme uchránit roucho svatosti, je-li vyhledáváno jako plášť pro násilí a krveprolití. Jestliže je víra naverbována do válečného tažení, pak musí zaznít stejně silný protihlas ve jménu míru. *Nebude-li náboženství součástí řešení, bude zcela jistě součástí problému samotného.*

Globální věk klade obtížnou, avšak nevyhnutelnou otázku těm, kdo jsou věrnými stoupenci určité náboženské tradice. Hovoříme jen z pozice naší

víry a v rámci jí vymezené oddanosti, nebo nás náš smysl pro všezahrnující povahu božství vede k tomu, abychom uznali integritu hledání Boha těmi, kdo stojí mimo naše náboženství? Nikdo by neměl podceňovat složitost zachování míru. Jsou chvíle, kdy nám to může připadat tak snadné, jako tomu například bylo během onoho setkání v OSN. Každý z přítomných náboženských představitelů dokázal ve své tradici nalézt slova hovořící o míru, ať již ve světě nebo v lidské duši, jako o velkém a ušlechtilém ideálu. I tehdy však mohlo být člověku zvenčí zřejmé, proč je náboženství stejně tak často příčinou konfliktu. Mír, o němž se zde hovořilo, byl mnohdy „mírem za našich podmínek“. Argumentace zněla takto: „Naše víra mluví o míru, naše posvátné texty chválí mír; tudíž pokud by celý svět sdílel naši víru a naše texty, zavládl by mír.“ Tato cesta však bohužel k míru nevede. Mír v našem ještě ne plně vykoupeném světě znamená žít s těmi, kdo vyznávají jinou víru a mají odlišné texty. Mezi mírem náboženské jednoty na konci věků a historickým mírem kompromisu a koexistence je zásadní rozdíl. Snaha vynutit si první bývá občas tím nejhorším nepřítelem druhého.

Po celou dlouhou minulost až donedávna byla většina lidí po většinu svého života obklopena druhými, s nimiž sdílela víru, tradice, způsob života, soubor rituálů, společných příběhů a očekávání. Za takových okolností bylo možné věřit, že naše pravda je jediná na světě; naše cesta jediná cesta. Outsiderů bylo málo a odpůrců ještě méně. Dnešní situace je jiná. Žijeme s vědomím všudypřítomné rozdílnosti. Na ulici, v práci, na televizní obrazovce se nepřetržitě setkáváme s kulturami, jejichž ideje a ideály jsou zcela nepodobné našim. To může být pocíťováno jako hluboké ohrožení identity. Jednou z nejvýznamnějších proměn, k níž došlo na přelomu 20. a 21. století, je skutečnost, že zatímco prvním dominovala politika *ideologie*, nyní vstupujeme do věku politiky *identity*. To je i důvod, proč se náboženství po dlouhém období útlumu opět vynořilo a zaujalo tak silnou pozici na světové scéně, neboť náboženství představuje jednu z hlavních odpovědí na otázku identity. Z téhož důvodu však nyní čelíme nebezpečí. Identita totiž rozděluje. Tentýž proces, vytvářející pojem „my“, současně vede k vytvoření pojmu „oni“ – tedy lidé, kteří nejsou jako my. Souběžně s budováním společenství uvnitř svých hranic tak náboženství mohou vytvářet konflikt za těmito hranicemi.

Naše situace na počátku 21. století se podobá situaci Evropy na počátku 17. století. Tak jako dnes, i tehdy byla krajina poseta pozůstatky